

JE KONCEPCIA ĽUDSKEJ BEZPEČNOSTI PREKONANÁ?

IS CONCEPT OF HUMAN SECURITY OUTDATED?

Petra MARTAUS

ABSTRACT

The introduction of human security concept through the UN Development Programme's Human Development Report from 1994 promised a revolutionary move in security studies, reorienting the focus on individuals rather than the states. The hopes that this concept would significantly change the course of security studies thinking did not fulfill, at least not as some had hoped. However, other critics argue that it still has potential, and they continue to provide empirical evidence that recognizes the work non-state actors do in providing security and to influence the policy of states and international institutions. As such, the human security concept continues to be relevant to state and non-state actors alike.

Keywords: human security, security studies

ÚVOD

Koncepciu ľudskej bezpečnosti predstavila Human Development Report (Správa o ľudskom rozvoji) z dielne Rozvojového programu OSN (United Nations Development Programme) z roku 1994. Táto správa sa považuje za prelomovú kvôli argumentu, že zabezpečenie „*slobody od nedostatku*“ („freedom from want“) a „*slobody od strachu*“ („freedom from fear“) pre všetkých je najlepšou cestou na riešenie problému globálnej neistoty. (UNDP, 1994)

Prístup k bezpečnosti ľudí je významný z dvoch dôvodov. Po prvé, pretože na rozdiel od väčšiny ostatných predchádzajúcich reformulácií bezpečnosti je v konflikte so štátocentrickou koncepciou bezpečnosti, ktorá v našom myslení dlho dominovala. Po druhé, je dôležitý, pretože tvorcovia politik diskurz o bezpečnosti ľudí použili na vytvorenie zaujímavých iniciatív v oblasti zahraničnej a bezpečnostnej politiky. Úplné pochopenie koncepčných a praktických dôsledkov ľudskej bezpečnosti – čo by mohlo pomôcť vysvetliť jej užitočnosť a prítlačivosť – však musí rozuzliť zložitý vzťah medzi bezpečnosťou ľudí a bezpečnosťou štátu, a najmä právami a povinnosťami štátov pri napĺňaní bezpečnostných potrieb ich občanov.

I keď si koncept ľudskej bezpečnosti prechádza od svojho predstavenia v roku 1994 sústavnou kritikou, zdá sa, že sa jeho základnej myšlienky nevieme vzdať a tak je tento pojem aj naďalej aktívne využívaný OSN, NATO i mnohými štátmi, i keď vo všetkých prípadoch prispôbeným na svoje podmienky. Je možné tvrdiť, že je už v súčasnosti koncept ľudskej bezpečnosti dávno prekonaný?

1 TEÓRIA BEZPEČNOSTI

Aj napriek snahám a pokusom o diskusiu na tému bezpečnosť, žiaľ, v súčasnosti neexistuje jednotná a všeobecne akceptovaná definícia pojmu bezpečnosť. V slovenskom

akademickom prostredí je bezpečnosť vnímaná viacerými definíciami – medzi inými napr. ako „*synonymum slov istota, zabezpečenie, pokoj, bezstarostnosť a zároveň ako antonymum reálnej hrozby alebo nebezpečenstva*“ (Jurčák, 2020, s. 5) alebo ako „*komplexný pojem, kategória bytia na rôznych analytických úrovniach individuálnej, skupinovej, lokálnej, štátnej, regionálnej a globálnej roviny, kde pôsobia viaceré diferencované, flexibilné vonkajšie a vnútorné spoločenské faktory, ktoré majú schopnosť utvárať dočasnú stabilitu na kauzálnej úrovni a prostredníctvom ktorej sa môžu eliminovať všetky druhy rizík, hrozieb a vojen*“ (Lasicová – Ušiak, 2012, s. 28). Platí teda – bezpečnosť je veľmi relatívny pojem.

Výskum v oblasti bezpečnosti sa vyvíja rôznymi smermi. Aj keď bola bezpečnosť „v kurze“, t. j. stala sa novým hlavným konceptom po ukončení 2. svetovej vojny, implikácie pre širšie, už nie exkluzívne vojensko-politické vymedzenie sa ukázalo ako potrebné až v období prebiehajúcej Studenej vojny. Od 70. rokov 20. storočia sa začala v rámci agendy medzinárodnej bezpečnosti opäť objavovať potreba odklonu od vojensko-politického zamerania. A tak sa stala jej súčasťou ekonomická a environmentálna bezpečnosť a v 90. rokoch sa k nim pridala aj ľudská bezpečnosť, potravinová bezpečnosť a ďalšie (Buzan – Hansen, 2009, s. 2).

A teda aj napriek tomu, že neexistuje všeobecná, abstraktná, univerzálna, celostná a nemenná definícia termínu bezpečnosť, mnoho autorov, ktorí sa touto problematikou zaoberajú, sa zhoduje aspoň v niektorých základných charakteristikách. Rozdielne názory na podstatu bezpečnosti a na možnosti jej zaistenia teda viedli k sformovaniu mnohých rozdielnych prístupov - medzinárodná bezpečnosť, národná bezpečnosť, globálna bezpečnosť, regionálna bezpečnosť, ľudská bezpečnosť a mnohé iné. Tieto ponímania a ich premena boli ovplyvnené na jednej strane rozdielnymi teoretickými prístupmi, na strane druhej zmenou prostredia medzinárodnej politiky.

Z konceptu bezpečnosti ako takého logicky vychádza aj pojem ľudská bezpečnosť. Na začiatok treba uviesť, že neexistuje jasná a ustálená definícia ľudskej bezpečnosti. I keď jej definícia zostáva otvorenou otázkou, medzi jej zástancami panuje určitá zhoda v tom, že by malo dôjsť k presunu pozornosti od štátu na ľudí. I napriek tomu však v súčasnosti dominancia štátu ako referenčného objektu a hlavného aktéra v oblasti bezpečnosti pretrváva a naďalej sa označuje za tradičnú alebo klasickú bezpečnosť.

Rozdiely medzi ľudskou a štátnou bezpečnosťou sú historicky podmienené a odrážajú hodnoty tých, ktorí mali v danom čase možnosť, resp. právomoc bezpečnosť definovať. Napríklad Cicero vymedzil pojem „*securitas*“ ako absenciu starostí a strachu – a tento pokoj mysle považoval za predpoklad osobného šťastia a prestíže v spoločnosti. (Arenas, 2008, s. 264)

Buzan s Hansenom koncepciu ľudskej bezpečnosti označili ako koncept úzko súvisiaci s Mierovým výskumom (Peace research) a Kritickými bezpečnostnými štúdiami (Critical security studies), ktorý sa snaží o zlúčenie agendy medzinárodnej bezpečnosti s Rozvojovými štúdiami (Development studies). (Buzan – Hansen, 2009, s. 36).

2 KONCEPCIA ĽUDSKEJ BEZPEČNOSTI

Správa UNDP z roku 1994 bola v niektorých ohľadoch považovaná za skutočne revolučnú. V rámci tohto sa komunita, ktorá správu vypracovala, snažila o potlačenie úzkej definície bezpečnosti, ktorá dominovala medzinárodným vzťahom počas Studenej vojny a ľudská bezpečnosť tak prispela k „*prehĺbeniu*“ (od štátu k jednotlivcovi) a „*rozšíreniu*“ (z národnej a vojenskej bezpečnosti k environmentálnej, ekonomickej a podobne). (UNDP, 1994, s. 22)

Správa UNDP definovala sedem hlavných kategórií hrozieb pre ľudskú bezpečnosť: politickú, personálnu, potravinovú, zdravotnú, environmentálnu, ekonomickú a komunitnú. Všetky tieto kategórie považuje za navzájom prepojené. Chudoba a nezamestnanosť síce spadajú pod ekonomickú bezpečnosť, no zároveň ovplyvňujú prístup k zdravotnej starostlivosti a potravinovým zdrojom. Debaty o ľudskej bezpečnosti sa však posunuli aj iným smerom, napríklad v spojení s energetickou bezpečnosťou. Aj keď energetická bezpečnosť nebola v správe UNDP z roku 1994 explicitne vymedzená, je podľa mnohých akademikov so všetkými dimenziami ľudskej bezpečnosti zjavne prepojená. V tejto súvislosti dokonca z dôvodu spraviť koncept ľudskej bezpečnosti holistickejším navrhovali, aby bola ľudská bezpečnosť začlenená do konceptu energetickej bezpečnosti. (Novikau, 2022, s. 124; Karlson-Vinkhuyzen, 2016, s. 115-138; Karlsson-Vinkhuyzen – Jollands, 2013, s. 507-525).

Popularizácia ľudskej bezpečnosti prostredníctvom správy UNDP sľúbila revolučný posun v bezpečnostných štúdiách, a to preorientovaním pozornosti zo štátu na jednotlivca. Nádeje, že tento koncept signifikantne ovplyvní smerovanie bezpečnostných štúdií, sa však až tak nenaplnili. Niektoré štáty a medzinárodné inštitúcie síce koncepciu prevzali, no vždy prispôbenú svojim podmienkam, „*bez zreteľa na individuálnu, konceptualizovanú skúsenosť s neistotami, ktoré jednotlivcom často prinášali práve tieto štáty a inštitúcie*“ (Hoogensen Gjorv, 2023).

Navyše, koncepcia ľudskej bezpečnosti prechádza už od počiatku sústavnou kritikou. Okrem nedostatku všeobecne uznávanej definície vyvoláva pri zabezpečovaní ľudskej bezpečnosti neustále otázky aj úloha štátu. Koncepcia ľudskej bezpečnosti síce jasne hovorí o potrebe preorientovať sa na jednotlivca ako bezpečnostného referenta, v zásade hovorí aj o tom, že poskytovateľmi ľudskej bezpečnosti sú štáty a jednotlivci, menej jasné však zostáva to, ako sa zabezpečovanie bezpečnosti vlastne „poskytuje“, ako sa sloboda od strachu a sloboda od nedostatku zabezpečuje a kto ju má zabezpečiť. Operacionalizácia ľudskej bezpečnosti je v nadväznosti na to dôležitá nie len z praktického dôvodu potreby vedieť „kto a čo robí?“, ale aj z dôvodu vedieť, kto rozhoduje o tom, ktorým konkrétnym aspektom ľudskej bezpečnosti treba venovať pozornosť.

Ako v tejto súvislosti podotýka Hoogensen Gjorv: „*Môže byť koncepcia ľudskej bezpečnosti považovaná za revolučnú, ak ju operacionalizujú predovšetkým štáty? Je táto koncepcia posilňujúcim nástrojom pre neštátnych aktérov alebo ju štáty prijali len pre svoje vlastné účely, vrátane jej použitia ako ospravedlnenie pre vojenskú intervenciu?*“ (Hoogensen Gjorv, 2023).

Ako zaujímavý vnímam názor Anggayudha a Rafsanjaniho. Podľa nich je koncepcia štátnej bezpečnosti používaná ako základ pre doktrínu suverenity a národnej obrany s tým, že hlavným cieľom štátu je a mala by byť stabilita a národná bezpečnosť. Medzitým koncepciu ľudskej bezpečnosti by mal štát využívať na dosiahnutie cieľa, ktorým je stabilita a národná bezpečnosť. Inými slovami, národná bezpečnosť je cieľom a ľudská bezpečnosť cestou na dosiahnutie cieľa. (Anggayudha – Rafsanjani, 2023, s. 50)

3 OPODSTATNENOSŤ ĽUDSKEJ BEZPEČNOSTI Z POHLADU KONFLIKTU NA UKRAJINE

Aj podľa Alana Okrosa z Royal Military College Department of Defence Studies a z Dallaire Centre of Excellence for Peace and Security si každý aktér implementuje a aplikuje koncepciu ľudskej bezpečnosti na svoje podmienky. OSN, NATO a Ministerstvo obrany Spojeného kráľovstva si v 90. rokoch ľudskú bezpečnosť integrovalo do súčasného operačného prostredia vo svojich vlastných limitoch. (Okros, 2022).

V roku 2021 generálny tajomník NATO Jens Stoltenberg povedal, že „ľudská bezpečnosť je srdcom toho, kým NATO je a tým, čo NATO robí“. (Stoltenberg, 2021) Rovnako zdôraznila ústredný význam ľudskej bezpečnosti aj deklarácia z Madridského summitu v roku 2022. V tej súvislosti sa v súčasnosti NATO z pohľadu ľudskej bezpečnosti sústreďuje na päť prierezových tém: (i) ochrana civilistov, (ii) deti a ozbrojené konflikty, (iii) boj proti obchodovaniu s ľuďmi, (iv) prevencia a reakcia na sexuálne násilie súvisiace s konfliktom a (v) ochrana kultúrneho majetku.

Podľa Okrosa však zostáva ľudská bezpečnosť otvoreným konceptom, naďalej sa vyvíja a nie je limitovaný vyššie uvedenými okruhmi, na ktoré sa sústreďuje NATO. Zdôraznil však, že zatiaľ čo počiatočné iterácie ľudskej bezpečnosti sa zameriavali predovšetkým na rozvoj a humanitárne aktivity, aktuálny konflikt na Ukrajine ilustruje, že každá z prierezových tém spomenutých vyššie má vojenský nexus. Aj keď sa kontúry rusko-ukrajinského konfliktu v mnohých ohľadoch orámované tradičným štátno-bezpečnostným konceptom, rámec ľudskej bezpečnosti umožňuje analýzu z pohľadu civilného obyvateľstva. Tento objektív je relevantný v celom spektre vojenských aktivít, od hodnotenia budúceho bezpečnostného prostredia až po reakciu na prírodné katastrofy. Takýto prístup môže podľa Okrosa zlepšiť vojenské chápanie reakcií na domáce katastrofy, nové požiadavky na námornú a protivzdušnú obranu, vyvíjajúce sa bezpečnostné prostredie, rušivé vplyvy klimatických zmien a pandémieí. Identifikácia vojenských rozmerov týchto výziev a hrozieb je tak podľa neho prvým krokom k zabezpečeniu národných záujmov a zároveň plneniu si svojich medzinárodných záväzkov. (Okros, 2022, s. 62)

ZÁVER

Koncepcia ľudskej bezpečnosti evidentne bude súčasťou širšej diskusie o bezpečnosti aj v blízkej budúcnosti. Aj naďalej zohráva významnú rolu v rámci OSN, EÚ a NATO a to aj napriek tomu, že operacionalizácia tohto konceptu stále silne odráža záujmy štátu.

Každopádne, akademikov a politických činiteľov môžeme v súvislosti s ľudskou bezpečnosťou v súčasnosti zaradiť do troch kategórií: (i) tí, pre ktorých sa ľudská bezpečnosť zdá byť príťažlivou myšlienkou, ale chýba jej analytická dôslednosť; (ii) tí, ktorí pojem ľudskej bezpečnosti akceptujú, ale trvajú na jeho limitovaní úzko koncipovanou definíciou (t. j. zameranou výlučne na faktory spôsobujúce násilie); (iii) tí, pre ktorých je široká definícia konceptu ľudskej bezpečnosti základným nástrojom na pochopenie súčasných kríz (t. j. zahŕňajúce aj otázky ľudských práv a rozvoja).

I keď sa odborná verejnosť stále nezhodla na definitívnom význame pojmu ľudská bezpečnosť a na rozsahu, v akom je možné ju aplikovať, všetci sa zhodujú v jednom – v jej aktuálnosti a opodstatnenosti – i napriek kritike.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- ANGGAYUDHA, Z. H. – RAFSANJANI, J. I. 2023. State security vs. Human security: Which should prioritize the state or the individual? In: Operations research: international conference series. Vol. 4, No. 2, p. 45-51. e-ISSN: 2722-0974. DOI: <https://doi.org/10.47194/orics.v4i2.226>
- ARENAS, J. F. M. (2008). From Homer to Hobbes and Beyond — Aspects of 'security' in the European Tradition. In: Brauch, H. G., et al. Globalization and Environmental Challenges. Hexagon Series on Human and Environmental Security and Peace, vol 3. Springer, Berlin, Heidelberg. p. 263-277. ISBN: 978-3-540-75977-5. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-540-75977-5_17

- BUZAN, Barry – HANSEN, Lene. 2009. The evolution of international security studies. Cambridge: Cambridge University Press, New York, 2009. ISBN: 978-0-521-87261-4.
- HOOGENSEN GJORV, Gunhild. 2023. Security Studies. An introduction. Edited by Paul. D. William, Matt McDonald. 4th ed., London: Routledge. p. 728. ISBN: 978-10-0324-782-1.
- JURČÁK, Vojtech a kol. 2020. Teoretické prístupy k skúmaniu bezpečnosti. Ostrava: Key Publishing, 2020. 134 s. ISBN: 978-80-7418-358-4.
- KARLSON-VINKHUYZEN, S.I. 2016, The UN, energy and the sustainable development goals, in: T. Van de Graaf, B. K. Sovacool, A. Ghosh, F. Kern and M. T. Klare (eds.), The Palgrave handbook of the international political economy of energy (p. 115-138). Palgrave Macmillan UK.
- KARLSON-VINKHUYZEN, S.I. – JOLLANDS, N. 2013, Human security and energy security: A sustainable energy system as a public good, in: H. Dyer and M. Trombetta (eds.), International handbook of energy security (p. 507-525) Edward Elgar Publishing. DOI: <https://doi.org/10.4337/9781781007907.00036>
- LASICOVÁ, Jana – UŠIAK, Jaroslav. 2012. Bezpečnosť ako kategória. Bratislava: Vydavateľstvo SAV – Veda, 2012. 264 s. ISBN: 978-80-224-1284-1.
- NOVIKAU, Aliaksandr. 2022, The Human security dimension of energy security. Paper presented at the 5th international academic conference on Human security „Innovation, research and knowledge in the (re)configuration of human security“ (p. 124) Belgrade, Serbia.
- OKROS, Alan. 2022. Applying human security to understand the russian invasion of Ukraine. In: Canadian military journal, Vol. 22, No. 4, Fall 2022 (p. 62-65). [CMJ224Ep62.pdf \(forces.gc.ca\)](https://www.cmf.gc.ca/cmj224Ep62.pdf)
- STOLTENBERG, Jens. 2021. A changing approach to security. Remarks by NATO Secretary General Jens Stoltenberg at the conference on Human Security hosted by NATO. https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_181806.htm
- UNDP. 1994. Human Development Report 1994 (New York: Oxford University Press).

JUDr. Petra MARTAUS

Externá doktorandka AOS, Demänovská cesta 393, 031 01 Liptovský Mikuláš

petra.martaus@gmail.com